

УДК: 327(571)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ» В ТЕОРІЯХ ТА КОНЦЕПЦІЯХ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Мазурець Ю. О.

Аспірант кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор Рижков М. М.

Анотація. В найпоширеніших концепціях та вченнях про національні інтереси дане поняття включає такі два аспекти, як егоцентричність і раціональний розрахунок. Із появою феномена публічної політики й таких колективних суб'єктів як нації, що відкидали персоніфіковану модель влади у формі монархії, розуміння інтересу як егоцентризму поступово замінюється його розумінням як раціонального розрахунку.

Національні інтереси держави-нації, як і державні інтереси держави багатонаціональної у тій чи іншій мірі повинні відображати інтереси кожного громадянина. В даному контексті йдеться про відносну свободу вибору кожного у прийнятних для суспільства межах. Така свобода, на ряду з іншими універсальними цінностями, входить у культурну, ідеологічну і, зрештою, політичну оболонку держави, формуючи тим самим її поведінку на міжнародній арені.

Проте в XXI столітті, у зв'язку з глобалізаційними процесами, суто внутрідержавний зміст національних інтересів піддається сумніву. Мова йде про присутність у ньому так званого глобального інтересу, що впливає з універсальних цінностей та цілей існування усього людства. Для політологів даний аспект має особливо велике значення, оскільки глобальний інтерес, який претендує на універсальність, тобто прийнятність для будь-якої держави світу має деякі суперечливі у зв'язку з цим моменти. Так великі та впливові держави світу, що мають найбільший вплив на міжнародну спільноту через регіональні, міжрегіональні та світові об'єднання й міжнародні організації, на думку багатьох науковців, здатні поширювати свої національні інтереси на рівень глобального інтересу, нав'язуючи цим самим їх іншим державам. Останнє може перешкодити реалізації національних інтересів менш впливових, зокрема, малих держав.

Ключові слова: національний інтерес, державний інтерес, раціональний інтерес, глобалізація, глобальний інтерес.

Постановка проблеми. Забезпечення національних інтересів як зовнішня функція держави полягає в захисті усього спектру інтересів кожного громадянина та суспільства як такого. З давніх давен поняття «національні інтереси» вбирало в себе різні аспекти й стосувалося різних суб'єктів життєдіяльності. Так на зорі розвитку науки даний термін мав відношення виключно до економічних відносин. Пізніше він набирав популярності в політології. До сьогодення цього дня політична наука остаточно формує поняття національного інтересу, включаючи в нього нові аспекти, що відповідають таким викликам сучасності як глобалізація та інтеграція держав до регіональних та міжконтинентальних міждержавних утворень. Сьогодні термін «національні інтереси» вбирає більше, ніж раніше: на ряду з традиційним раціоналізмом на чільне місце виходить питання делегування їх частини наддержавним органам управління.

Мета статті – проаналізувати, яким чином найпоширеніші існуючі теорії та концепції національних інтересів відображають виклики сучасності, зокрема частковий відтік забезпечення національних інтересів від органів державної влади до міждержавних інституцій, покликаних забезпечувати глобальні інтереси усього людства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми національних інтересів держави у різних сферах існування суспільства досліджували представники як зарубіжних так і вітчизняної наукових шкіл. Серед них варто відзначити таких представників, як Б. Броуді, С. Браун, М. Каплан, Г. Моргентау, М. Гальперін, Г. Кан, Г. Кіссенджер, С. Хоффман, Дж. Шлессінгер, Д. Кауффман, Ф. Зеліков, В. Тихий, М. Панов, Б. Ковальський, О. Маначинський, Є. Пронкін, В. Косевцов, І. Бінько, Б. Парахонський. Окремі аспекти цієї проблематики, а саме метаморфози національних інтересів в умовах глобалізації виступали предметом аналізу в працях таких учених, як В. Князев, О. Ліснічук, І. Надольний, І. Крістол, І. Кучурад, М. Пірен, М. Комлева, Д. Узнадзе, Дж. Фейблман.

Основні результати дослідження. Термін «інтереси» уперше було використано в Римському праві, де він мав жорстко обмежене вузьке визначення. Його пов'язували з компенсацією збитків, нанесених кредитором у результаті затримки виплати боргу. Мати місце, бути присутнім, відрізнитися являються первинними значеннями терміну «інтерес», які він отримав завдяки Римському праву. Вони відзначають різницю між станом майна кредитора, яке було б у разі виконання договору та станом його майна, що має місце через невиконання договірних зобов'язань боржником. Словник з Римського права М. Бартошека визначає інтерес як «юридичну зацікавленість у чому-небудь, особливо в сфері зобов'язального права, коли кредитор (позивач) добивався компенсації збитків, які він поніс унаслідок того, що боржник не виконав договір» [1].

Ті смисли, які вкладаються в поняття національного інтересу сучасною політичною теорією оформилися лише в середині XVI століття. Поняття «інтерес» починає сприйматися як евфемізм у політичній теорії, де воно з самого початку використовувалося для пояснення політики династичних перипетій, як політики раціонального порядку, непомітного для обивателя. Передісторією цього була поява теорії Макіавеллі й той резонанс, який вона викликала в християнській Європі.

Макіавеллі виходив із цілком нового для того часу принципу, що стверджував незалежність політики ні від божественної волі, ні від людських причуд. На його думку, політичні події відбуваються об'єктивно, а їх рушійною силою є дійсний, а не уявний хід подій. В середині XVII століття, коли поняття національного інтересу захопило європейську громадську думку, воно являло собою своєрідне узагальнення тих важливих принципів державного управління, про які писав Макіавеллі [2].

Однак у концепціях, наведених вище, «інтерес» не був розробленим поняттям. Він існував на рівні популярного в політико-державній риторичі слова, що виникло на хвилі нової епохи, яка почала поводити допускати конкуруючі соціальні групи в публічну політику. Інтерес залежить від егоїстичних намірів людини. Примітно, що раціональний егоїзм Адама Сміта в англійському описі має слово *self-interest* (егоїзм) [3].

За часів епохи Відродження, в рамках якої зображували людину як вінець божественного творіння, яка шукає істини й слави в новій епосі, на перше місце виходить ідеал соціальної гармонії, де кожна людина слідує власним інтересам і тим самим працює на досягнення іншого ідеалу – ідеалу всезагального добробуту. Тепер держава починає апелювати до інтересів своїх громадян. Звернення до моралі, релігійної етики чи інших ідеалів тепер відходило на другий план. Тепер і комерція, до якої в минулому суспільство ставилося з презирством вважалася престижною діяльністю.

Для повного розуміння сутності поняття «інтерес», а потім і поняття «національний інтерес», необхідно розглянути еволюцію «інтересу» в політології. Вона розглядає «інтерес» у рамках конфліктології й теорії влади. В рамках даного дослідження найцікавішим є погляд через призму останньої, оскільки саме в теорії влади актуалізуються ті проблеми, без розкриття яких неможливо сформулювати жодного уявлення про те, що сучасна політологія та геополітика вкладає в поняття «національного інтересу».

Численні автори згадують поняття інтересу в своїх визначеннях влади. Засновником такої традиції можна вважати Р. Даля, що запропонував загальновідому «формулу» влади як здатність А примусити Б робити те, що Б не став би робити. Даль має на увазі негативну направленість волі суб'єкта, який здійснює владу проти інтересів об'єкта. Влада зображується як відкритий конфлікт між інтересами суб'єкта й об'єкта, що виникають у процесі прийняття рішень. Для Даля інтерес тотожний заявленій політичній позиції [4].

Вебер, у свою чергу, розрізняє історичні та соціологічні ідеальні типи. До першого відноситься поняття інтересу, де його вимір визначається егоїзмом, а пізніше – раціональним розрахунком. Зсув цього виміру фіксує історичну природу даного ідеального типу. З цього випливає, що описуючи інтерес сучасного міжнародно-політичного суб'єкта, неможливо обмежуватися ні егоїзмом, ні раціональним розрахунком, через що необхідно звернутися до ідеї розвитку (з окрема, прогресу). Вебер підкреслює, що при створенні ідеально-типової конструкції дослідник повинен керуватися інтересами епохи, яка і задає йому напрямок погляду [5; 6].

Однак, найбільший вклад у вчення про національні інтереси в рамках категорій влади уніс Г. Моргентау. Саме він заклав основи детально розробленої теорії міжнародних відносин як самостійної наукової галузі. Основні положення теорії політичного реалізму виявилися актуальними і для політиків-практиків. Мова йде, в першу чергу, про міжнародну політику як боротьбу за владу, про неспівпадіння національних інтересів держав і, як наслідок, конфліктність міжнародного середовища. У своїй роботі «Політичні відносини між націями» Ганс Моргентау сформулював основні принципи політичного реалізму. Першочергово автор обґрунтував думку про те, що в основі міжнародної політики лежать закони політичної поведінки, корені яких слід шукати в природі людини [7].

Історія політичних ідей, на думку Моргентау, – це боротьба двох точок зору на природу людини, суспільства та політики. Представники однієї вірять у можливість раціонального та, одночасно, заснованого на моральних принципах політичного порядку. Вони вірять у споконвічну доброту людської природи та можливість удосконалення суспільства шляхом освіти та реформ. Послідовники іншої точки зору – концепції політичного реалізму – вважають, що світ неідеальний. Аби створити раціонально обґрунтований політичний порядок, необхідно враховувати недосконалу природу людини. Для сучасного світу характерні конфлікти інтересів. Це означає, що принцип існування усіх плюралістичних суспільств заснований на балансі інтересів та системі стримування і протидії.

Ключовим принципом політичного реалізму являється принцип національних інтересів, які розуміються у термінах влади та могутності. Концепція національних інтересів дозволяє розглядати міжнародну політику як сферу, відносно незалежно від таких областей, як економіка, релігія, етнічні відносини. Моргентау зазначає, що без подібного теоретичного допущення неможливо створити теорію політики. Він підкреслює, що саме поняття інтересу, який трактується у термінах влади та могутності, дає можливість теоретичного розуміння міжнародних відносин та міжнародної політики [8].

Слід відзначити, що у міру того, як розвивається світовий порядок під впливом сьогоденніших процесів глобалізації змінюється і система національних інтересів. Тому особ-

ливо важливим моментом під час розгляду даної проблематики є визначення змісту та специфіки національних інтересів в умовах глобалізації.

В умовах глобалізації поняття національних інтересів зазнає певних метаморфоз, пов'язаних із делегуванням частини функцій держави міждержавним органам управління. Особливо чітко це спостерігається в регіональних та міжрегіональних політичних та економічних інтеграційних об'єднаннях: із кожним днем усе більше повноважень державних органів окремих країн переходять у компетенцію наддержавних. Прикладом може слугувати Європейський союз, АСЕАН, Меркосур та інші численні міждержавні та наддержавні міжнародні об'єднання.

В даному контексті можна вести мову про глобальний інтерес як симбіоз національних інтересів усіх держав світу. Доцільно зазначити, що наукова плеяда всього світу ще досі сперечається з приводу того, чи дійсно глобальний інтерес вбирає в себе національні інтереси всіх держав світу. Серед учених існує дві думки: одні вважають, що глобальний інтерес враховує національні інтереси всіх держав світу, проте найбільше відображення в ньому мають інтереси великих держав. Інша полягає в тому, що глобальний інтерес – симбіоз національних інтересів лише найбільших та наймогутніших держав світу, які нав'язують своє бачення світоіснування усій міжнародній спільноті, ігноруючи при цьому національні інтереси навіть своїх сателітів.

Конкретна національна держава, що має статус світової здатна формувати зміст глобального інтересу, який відстоює її національні інтереси. Йдеться про проблему превалювання системи національних інтересів однієї держави над інтересами іншої. Враховуючи цей факт, глобальний інтерес, на думку багатьох науковців може подекуди назвати антинаціональним.

Важливо відмітити, що глобальний інтерес є не просто сумішшю національних інтересів держав світу. Глобальний інтерес включає в себе так звані універсальні аспекти, які актуальні для кожної держави без виключення. Мова йде про такі аспекти, як прагнення глобальної справедливості, подолання глобальної нерівності та вирішення глобальних проблем сучасності.

Таким чином, глобальний інтерес характеризує інтереси всіх суб'єктів світового розвитку, проте його зміст у межах кожної національної спільноти трактується по-різному, оскільки залежить від відповідної глобалізаційної стратегії держави, рівня її геополітичної відкритості, яку вона обирає як альтернативу для свого позиціонування. Проте технологія реалізації глобальних інтересів має бути тотожною, а для цього у населення планети мають бути спільні умови та фактори суспільного розвитку. Це, у свою чергу, свідчить про те, що глобальні інтереси визначаються національними інтересами держав, а з іншого боку – саме глобальні інтереси приводять до ідентифікації змісту національних інтересів, оскільки за таких умов ризики їх реальної втрати є очевидними [9].

По відношенню до великих держав прийнято розмежовувати поняття «національні інтереси» та «державні інтереси». Поняття державних інтересів, у даному контексті, є ширшим, оскільки включає в себе, в тій чи іншій мірі, інтереси окремих національних меншин.

В умовах глобалізації, коли взаємозв'язок усіх сфер державного життя настільки великий, що джерелом багатьох внутрішніх економічних та політичних проблем часто є зовнішній світ, існує тенденція реалізації окремими державами глобального інтересу, нехтуючи при цьому власними національними інтересами. Тому на сьогоднішній день національні інтереси кожної держави мають враховувати також глобальний стан справ на міжнародній арені, аби вчасно реагувати на його зміни, враховуючи державні інтереси.

Е. Сміт виводить близько десяти ознак, за допомогою яких можна доволі чітко описати зміст національних інтересів та окреслити їх відносність в умовах глобалізації. До таких ознак він відносить: неперервність території; культурні відмінності, які повністю відрізняють нації між собою; чисельність населення; наявність зовнішніх відносин з іншими суб'єктами та акторами міжнародних відносин; окреслене почуття групової належності; вертикальна економічна інтеграція; участь в управлінні за наявності громадських прав. За умов глобалізації більшість із таких ознак нації розмиваються, через що великого значення набуває потреба їх збереження на користь розвитку національної держави [10].

Досить часто політика держави в умовах глобалізації не відображає її реальні національні інтереси, оскільки ініціюється зверху через різноманітні транснаціональні структури, для ефективності яких використовуються відповідні інформаційні стратегії, що мають на меті доведення до громадськості того чи іншого глобального інтересу. Таку політику держави можна трактувати як маніпулятивну форму діяльності. Говорити про її ефективність не доводиться через віддаленість від інтересів нації.

Висновки. Обидва виміри поняття «національний інтерес», а саме, егоцентричність і раціональний розрахунок, настільки близькі, наскільки є близькими поняття вигоди й прибутку. Однак вони далеко не тотожні. Егоцентризм, згідно з яким індивід і нація (як колективний індивід) виходять у своїх діях із власної вигоди, визначається саме цією орієнтацією на самого себе без урахування вигоди чи втрат інших, а якщо й з урахуванням останніх, то виключно в тій мірі, у якій вони впливають на цю власну вигоду. Раціональний же розрахунок як ключовий сенс національного інтересу, найбільш яскраво втілений в політико-економічній теорії, більш близький до поняття прибутку, ніж урахування затрат, доходів, збитків і т. п.

Публічна політика, що відкрила можливість для колективної дії, колективної свідомості й інших колективних і, в тому числі, національних практик, породила також необхідність раціонально розраховувати колективні інтереси суспільства. У політиці ця необхідність реалізується через інститут виборів та різних форм масової комунікації.

В умовах глобалізації національний інтерес має визначати рівень захищеності державних інтересів за умов часом критичної взаємозалежності держав на міжнародній арені та наявності відповідних стратегій їх захисту. Критично важливим моментом є наявність балансу суто національних інтересів та інтересів міжнародної спільноти, без урахування яких неможливо реалізовувати національні інтереси, навіть перебуваючи в міжнародній ізоляції.

Список використаної літератури

1. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения / М. Бартошек. – М. : Просвящение, 1989. – 656 с.
2. Макиавелли Н. Избранные произведения / Николо Макиавелли – М. : Художественная литература, 1982. – 305 с.
3. Аскільдсен Я. Е. Адам Сміт і «невидима рука» ринкового механізму / Я. Е. Аскільдсен – М. : Наука, 2004. – 567 с.
4. Даль Р. Введение в теорию демократии / Роберт Даль – М. : Просвящение, 2006. – 345 с.
5. Вебер М. Избранное. Образ общества / Макс Вебер – М. : Юрист, 1994. – 405 с.
6. Вебер М. Свобода і примус у правових спільнотах // Макс Вебер – К. : Освіта, 1998. – 310 с.

7. Morgentau H. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace* / Hans Morgentau – New York: Modern Publishing, 1961. – 280 p.
8. Morgentau H. *In Defense of the National Interest* / Hans Morgentau – New York: Modern Publishing, 1951. – 378 p.
9. Войтович Р. Глобальний інтерес та його виклики реалізації національного інтересу / Р. Войтович [Електронний ресурс] // Національна академія державного управління при Президентові України. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07vrvgni.htm>.
10. Сміт Е. *Національна ідентичність* / Е. Сміт – К. : Освіта, 1994. – 380 с.

TRANSFORMATION OF THE TERM OF «NATIONAL INTERESTS» IN THEORIES AND CONCEPTS UNDER GLOBALIZATION

Mazurets Iu. O.

Postgraduate of the International Information department at the Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Supervisor: Doctor of Policy, Professor Ryzhkov M. M.

Abstract. *In the most widespread concepts of national interests and doctrines about it the «national interests» term includes such two aspects as egocentrism and rational thinking. With emergence of public policy and such collective entity as a nation when personalized model of power in a form of monarchy was rejected understanding of interest as egocentrism gradually was replaced by rational thinking.*

National interests of a national state and state interests of multinational states in one way or another should reflect the interests of every citizen. In this context we refer to the freedom of choice in acceptable limits for a society. This freedom, along with other universal values conform cultural, ideological and ultimately political essence of a state, thus reflecting its behavior in international arena.

However, in XX century purely intrastate nature of national interests started being questioned because of globalization processes. Scientists are discussing presence of so-called global interest arising from universal values and goals of the existence of all mankind in it. For political scientists, this aspect is especially important because global interest which is claimed to be universal and eligible for any state in the world has some contradictory moments in this regard. The reason for it is that great and powerful states of the world having the most substantial impact on international community through regional, inter-regional and international associations and international organizations are able to distribute their national interests to the global interest rate thereby forcing them to other states. The latter may prevent realization of national interests by less powerful states especially small ones.

Key words: *national interest, state interest, rational interest, globalization, global interest.*

Referances

1. Bartoshek M. *Rimskoe pravo: ponyatiya, terminy, opredeleniya* / M. Bartoshek. – M. : Prosvyashchenie, 1989. – 656 с.
2. Makiavelli N. *Izbrannyye proizvedeniya* / Nikolo Makiavelli – M. : Hudozhestvennaya literatura, 1982. – 305 s.
3. AskIldsen Ya. E. *Adam SmIt I «nevidima ruka» rinkovogo mehanIzmu* / Ya. E. AskIldsen – M. : Nauka, 2004. – 567 s.
4. Dal R. *Vvedenie v teoriyu demokratii* / Robert Dal – M. : Prosvyashchenie, 2006. – 345 s.
5. Veber M. *Izbrannoe. Obraz obschestva* / Maks Veber – M. : Yurist, 1994. – 405 s.
6. Veber M. *Svoboda I primus u pravovih spIlnotah* // Maks Veber – K. : OsvIta, 1998. – 310 s.
7. Morgentau H. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace* / Hans Morgentau – New York: Modern Publishing, 1961. – 280 p.

8. Morgentau H. In Defense of the National Interest / Hans Morgentau – New York: Modern Publishing, 1951. – 378 p.
9. Voytovich R. Globalniy Interes ta yogo vikliki realizatsiyi natsionalnogo Interesu / R. Voytovich [Elektronniy resurs] // Natsionalna akademiya derzhavnogo upravlinnya pri Prezidentovi Ukraini. – Rezhim dostupu: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07vrvgni.htm>.
10. Smilt E. Natsionalna Identichnist / E. Smilt – K. : Osvita, 1994. – 380 s.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОНЯТИЯ «НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ» В ТЕОРИЯХ И КОНЦЕПЦИЯХ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Мазурец Ю. А.

Аспирант кафедры международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченка.

Научный руководитель: доктор политических наук, профессор Рыжков Н. Н.

Аннотация. *В распространенных концепциях и учениях о национальных интересах данное понятие включает такие два аспекта, как эгоцентричность и рациональный расчет. С появлением феномена публичной политики, а также таких коллективных субъектов как нации, отвергшие персонифицированную модель власти в форме монархии, понимание интереса как эгоцентризма постепенно заменяется его пониманием как рационального расчета.*

Национальные интересы государства-нации, как и государственные интересы многонационального государства в той или иной степени должны отражать интересы каждого гражданина. В данном контексте речь идет об относительной свободе выбора каждого в приемлемых для общества пределах. Такая свобода, в ряду с другими универсальными ценностями, входит в культурную, идеологическую и, наконец, политическую оболочку государства, формируя тем самым его поведение на международной арене.

Однако в XXI веке, в связи с глобализационными процессами, чисто внутригосударственное содержание национальных интересов подвергается сомнению. Речь идет о присутствии в них так называемого глобального интереса как результата универсальных ценностей и целей существования всего человечества. Для политологов данный аспект имеет большое значение, поскольку глобальный интерес, претендующий на универсальность, то есть приемлемость для любого государства мира имеет некоторые противоречивые моменты в связи с этим. Так крупные и влиятельные государства мира, имеющие наибольшее влияние на международное сообщество через региональные, межрегиональные и мировые объединения и международные организации, по мнению многих ученых, способны распространять свои национальные интересы на уровень глобального интереса, навязывая их, тем самым, другим государствам. Последнее может препятствовать реализации национальных интересов менее влиятельных, в частности, малых стран.

Ключевые слова: *национальный интерес, государственный интерес, рациональный интерес, глобализация, глобальный интерес.*